

Prepeluhova korespondenca je pomemben prispevek v slovenski politični in kulturni zgodovini v zadnjih dvajsetih letih življenja Slovencev v Habsburški monarhiji. Zlasti pa dajejo objavljena pisma možnost nadaljnjega raziskovanja problematike socialne demokracije na Slovenskem.

Vlasta Stavbar

Dragan Subotić: *Srpski socijalisti i nacionalno pitanje*. Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1990, 147 strani

---

Nacionalno vprašanje je ob razpadu Jugoslavije, pa tudi širše, na celotnem ozemlju jugovzhodne in vzhodne Evrope in bo v naslednjih letih prav gotovo privedlo do novega znanstvenega osvetljevanja; model, ki je baziral na izhodiščih marksistične misli o reševanju nacionalnega vprašanja, se ni izkazal kot dovolj dober; izpod pokrova skrbno prikrivanih nerešenosti in nedoslednosti se je latentno pripravljala izbruh, ki je moral presenetiti prav vse.

Pred nastankom prve Jugoslavije je bila socialna demokracija pri Srbih v povsem drugačnih političnih okvirih kot pri drugih narodih nekdanje Jugoslavije, ki so bili pod Habsburško monarhijo, in je zato imela tudi precej drugačna stališča kot slovenska ali hrvatska ali bosanska socialna demokracija, brez težav je tudi lahko predstavljala vsaj na prvi pogled bolj sprejemljive hipoteze za reševanje sila zapletenih nacionalnih odnosov na Balkanu. Reševanju nacionalnega vprašanja na marksistični način je bilo v zadnjih dobrih štiridesetih letih posvečenih precej razprav, manj pa meščanskim pogledom in pa soočanju odnosa med obojimi. Tudi knjiga o kateri poročam, je ena tistih, ki se ukvarjajo izključno z odnosom srbskih socialdemokratov do socialnega vprašanja in do reševanja tedanje krize na Balkanu s tega vidika, časovno pa obsega razprave od Svetozarja Markovića do izbruha prve svetovne vojne.

Pogled v zgodovino teh vprašanj lahko opozori na opcije v preteklosti in izostri današnjo optiko, saj segajo korenine sedanosti seveda v preteklost in s tem tudi današnji problemi.

Avtor knjige Dragan Subotić je po temeljni izobrazbi sicer politolog, ki pa ga zgodovina zanima in se z njo tudi znanstveno ukvarja, saj je magistriral z nalogo o mednacionalnih odnosih narodov in nacionalnosti na Balkanu v luči socialnodemokratske misli pri Srbih. Magisterij je opravil leta 1985, nekoliko predelan pa je zdaj izšel kot pričujoča knjiga. Subotić se sicer ukvarja tudi s sociologijo religije, politično sociologijo, zgodovino delavskega gibanja, s teh področij je tudi objavljala, sicer pa je (bil) uslužbenec strokovne službe v CK Srbije.

Študija je razdeljena na osem poglavij, od katerih so bila tri že v celoti objavljena, eno pa deloma. Knjigi je dodana selektivna bibliografija in kronologija srbske socialnodemokratske stranke od 1903 do 1918, ki opozarja predvsem na dogodke, ki se tičejo obravnavane teme. Predgovor je napisal dr. Duško Tomić, ki v oceni ugotavlja, da je delo »jedno izuzetno ekspresivno delo koje čitaoce autentično, ali i vizuelno vrača u prošlost, istovremeno pokazujući i put u budućnost«.

V prvem poglavju Subotić govori o nacionalnem vprašanju pri srbskih socialistih zgodnjega obdobja, to je pri Živojinu Žujoviću, Svetozarju Markoviću, Vasi Pelagiću in Dimitriju Ceniću, razpravljajoč o dveh koncepcijah reševanja nacionalnega vprašanja na Balkanu: o meščansko drobnoburžoazni in pa o demokratično-revolucionarni, ki jo sprejema tudi sam. Tu naj omenim manj znano dejstvo, da je Vasa Pelagić že 1891 v spisu Slovenska unija i trojna unija Evrope zastopal idejo, da se s Srbijo združijo tudi Slovenci, ki bi bili tako četrti bratje v družini Srbov, Hrvatov in Bolgarov. Drugo poglavje se ukvarja z družbenoekonomskimi pogoji nastanka in razvoja delavskega gibanja v Srbiji, v katerem Subotić polemizira tudi s stališči srbske meščanske misli o nacionalnem vprašanju in jo zavrača. Tretje poglavje je posvečeno aneksiji Bosne in Hercegovine in stališču južnoslovenskih socialnih demokratov ob tej krizi, razpravlja o avstromarksizmu in očita slovenskim in hrvatskim socialistom, da so bili vpreženi v politiko avstroogrškega prodiranja na Balkan, pri čemer predstavlja stališča srbske socialne demokracije brez svojega komentarja. V četrtem poglavju govori avtor o prvi balkanski socialno-demokratski konferenci 1910 v Beogradu in o ideji balkanske federacije, temu pa sledi poglavje o knjigi Dimitrija Tucovića Srbija i Arbanija ter o novem položaju na Balkanu, ki je nastal ob balkanskih vojnah. Šesto poglavje je v celoti posvečeno politični misli o nacionalnem in razrednem pri Dušanu Popoviću, predzadnje ali sedmo poglavje pa o nacionalnem vprašanju v prvi in drugi balkanski vojni. Tu je zdaj postalo že aktualno tudi makedonsko vprašanje in Subotić se ne strinja s tezo Danča Zografskega, da naj bi bili Makedonci tedaj že konstituiran narod, pač pa se pridružuje tezi večine srbskih zgodovinarjev, npr. Desanki Savičević, ki skupaj s Tucovičem meni, da je bil tedaj makedonski narod šele v procesu konstituiranja, kar mislim, da bolj ustreza resnici. Zadnje poglavje nosi naslov Srbski socialni demokrati med mitom in stvarnostjo, v katerem posega še v odnose med Srbi in Albanci in se precej podrobno opredeljuje tudi do tega problema danes. Upošteva kar obsežno literaturo o albanski zgodovini in o zgodovini odnosov med Srbi in Albanci, ki je nastala v zadnjem desetletju in omenja tudi delo Albanci, ki je v slovenščini izšlo v Ljubljani 1984. Najbolj ilustrativno je, da stališča avtorja predstavim kar z njegovim zaključkom tega poglavja. Takole pravi:

»Najnovejši primer propagandne vojne, ki se pod plaščem znanosti in objektivnih zgodovinskih dejstev vodi proti Srbiji, je knjižica Srbija in Albanci, ki jo je s podnaslovom Pregled politike Srbije do Albancev v letih 1878 do 1914 izdal Časopis za kritiko znanosti v Ljubljani 1989. ... Njen namen očitno ni v znanstvenih, ampak v političnih pretenzijah. Pokazati in dokazati namreč, da je današnja politika Srbije v bistvu nadaljevanje »velikosrbske« politike meščanske Srbije, ki je absolutizirala nacionalni interes nad razrednim, internacionalno pa žrtvovala zaradi nekritične absolutizacije nacionalnih interesov, in s tem aktualizirati sedanje zelo težko stanje mednacionalnih odnosov na Kosovu. Ta knjižica s svojimi tendencioznimi citati, ki so zunaj dejanskega zgodovinskega prostora in nimajo vrednosti veljavnega zgodovinskega dejstva, pač pa fluidno prenapetega ideološkega opravičevanja, služi dnevno-političnim interesom in ciljem, je v funkciji albanskega nacionalizma in separatizma ter najboljša pomoč albanskim nacionalistom pri dezintegraciji Jugoslavije in ZKJ. Avtorji te knjige niso

presegli dometa Alija Hadrija, pač pa ostali na ravni nekega Cilige, Demetrovića, avstromarksistične konfederativne variante razbijanja federativne Jugoslavije. Srbski narod se Tucovića ne sramuje, njegova dela se v Srbiji prosto prodajajo, celi štabi znanstvenih delavcev pa se ukvarjajo s preučevanjem socialnodemokratske misli, organizirajo se znanstvena srečanja.« (str. 130). Vsekakor ocena, ki je precej oddaljena od resne znanosti in kakršnih smo bili v preteklih desetletjih navajeni; je pa značilna za celotno delo, ki sicer korektno predstavlja srbsko socialistično misel do leta 1914 (ne pa v kasnejših letih, ko naj bi bila edina prava misel le komunistična). Vse to je bilo že doslej več ali manj znano, manjka pa tisto, kar bi resnično potrebovali: poglobljeno in nepristransko analizo mednacionalnih odnosov na Balkanu; ta bi zahtevala obilo truda in znanja, ne zgolj klišejsko strinjanje s stališči neke majhne in politično dosti nepomembne stranke in pa s stališči njenih idejnih naslednikov. Avtor ne upošteva ne tuje literature in ne izdaj virov v tujih jezikih (Kautskyjeve korespondence recimo), kar seveda znanstvenost močno zmanjša. Žal je vsaj v zadnjem poglavju avtor pokazal, da je tudi njegovo delo v funkciji politike, natančneje branje pa razkriva, da tudi prejšnja poglavja želijo dokazati, da so samo srbski socialni demokrati videli pravo razrešitev nacionalnega vprašanja, to pa je bila Jugoslavija kot zametek vsebalkanske države, o kateri so sanjali mnogi, za katero pa je zdaj in danes že precej jasno, da bi to bila le velika Srbija. Ob istem vprašanju se je razbila tudi mnogo močnejša in pomembnejša avstrijska socialna demokracija. Če tem ugotovitvam dodam še, da je knjiga zelo slabo natisnjena, z zelo številnimi in motečimi tiskovnimi napakami, je treba reči, da je znanstvena vrednost Subotičevega dela majhna.

Franc Rozman

Marjan Žnidarič: *Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem Štajerskem*. Ljubljana, 1990, 584 strani

---

Leta 1990 je izdalo Železniško gospodarstvo Ljubljana obsežno monografijo magistra Marjana Žnidariča pod naslovom *Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem Štajerskem*. Delo je izšlo v zbirki Knjižnica OF kot 15. knjiga in kot III. knjiga zbirke Slovenski železničarji v NOB (1941–1945). V teku enega desetletja sta dejansko izšli le dve monografiji, poleg Žnidaričeve še Anke Vidovič–Miklavčič iz leta 1980, ki pa obravnava narodnoosvobodilno gibanje železničarjev pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini v letih 1941–1943, medtem ko je za II. knjigo načrtovana monografija o slovenskih železničarjih na Primorskem. Omenjeno zbirko naj bi v prihodnje izpopolnili še monografiji o NOB železničarjev na Gorenjskem (1941–1945) in pa na območju Ljubljanske pokrajine v letih 1943–1945. S to zbirko bo dobilo slovensko zgodovinopisje zaokroženo podobo o deležu slovenskih železničarjev v NOB in bo to najbrž še dolgo edini tovrstni prikaz za kakšno gospodarsko panogo. Komisiji ZZB NOV pri ŽG, ki si je že pred leti postavila takšen program in ki pri njegovi postopni realizaciji vztrajno premaguje vrsto težav, je treba izreči vse priznanje.